

VU Research Portal

Arnold Roosendaal, Digital Personae and Profiles in Law. Protecting Individuals' Rights in Online Contexts [Bespreking van: Digital Personae and Profiles in Law]

Lodder, A.R.

published in

Rechtsgeleerd magazijn Themis

2014

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Lodder, A. R. (2014). Arnold Roosendaal, Digital Personae and Profiles in Law. Protecting Individuals' Rights in Online Contexts [Bespreking van: Digital Personae and Profiles in Law]. *Rechtsgeleerd magazijn Themis*, 2014(6), 309-313.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Arnold Roosendaal, *Digital Personae and Profiles in Law. Protecting Individuals' Rights in Online Contexts*

*Diss. Tilburg, promotoren
prof. dr. R.E. Leenes en prof.
dr. E.J. Koops, Oisterwijk:
Wolf Legal Publishers 2013,
ISBN 9789058509895.*

Op 21 mei 2013 verdedigde Arnold Roosendaal aan de Universiteit Tilburg zijn proefschrift *Digital Personae and Profiles in Law*, promotoren waren Ronald Leenes en Bert-Jaap Koops. In de openingszin wordt het belang van het proefschrift direct duidelijk:

‘Personal data is the new oil of the Internet and the new currency of the digital world.’

Op het internet worden veel diensten zonder directe betaling geleverd en bestaat de vergoeding uit advertentie-inkomsten, het vermarkten van persoonsgegevens of een combinatie van die twee. Zoals populair gezegd wordt: if you are not paying, you are the product. Diensten zijn dus gratis in de zin dat er geen geld voor betaald hoeft te worden, maar de kosten in termen van bijvoorbeeld privacy kunnen niettemin hoog zijn.¹

Doel van het onderzoek is om na te gaan (p. 7) ‘whether protecting digit-

al personae can help to protect the privacy of individuals’, ofwel (p. 11) ‘whether privacy and autonomy of individuals can be better protected by implementing the concept of the digital persona in law’.

Digital personae zijn digitale identiteiten die ontstaan doordat overheden en bedrijven, Roosendaal richt zich op de laatste, veelal op grote schaal informatie over een persoon verzamelen. Indien deze verzamelingen niet herleidbaar zijn tot een natuurlijke persoon, dan vallen daaruit volgende inbreuken op de persoonlijke levenssfeer, naar de letter, niet onder de werkingssfeer van de Wet bescherming persoonsgegevens. Het moet in de Wet bescherming persoonsgegevens immers om een identificeerbare persoon gaan.² Een verzameling gegevens over Arno Lodder uit Amsterdam valt onder de Wbp. Op internet wordt echter veelal informatie opgeslagen zonder dat deze te herleiden is tot een persoon. Dat ook in die gevallen inbreuken op de persoonlijke levenssfeer

kunnen volgen, daarover kan iedereen uit eigen ervaring meepraten. Reclame gebaseerd op surfgedrag of de e-mail die men aan het opstellen is, kan door sommigen als een attente suggestie worden gezien, maar kan ook worden opgevat als een inbreuk op de persoonlijke levenssfeer.

Arnold Roosendaal had al voor dat hij gepromoveerd was wereldfaam vergaard. Hij schreef over zijn Facebook-onderzoek het artikel ‘Facebook Tracks and Traces Everyone: Like This!’. Hij plaatste dit stuk eind 2010 op SSRN.com, de digitale verzamelplaats van veel wetenschappelijke verhandelingen op het gebied van recht en sociale wetenschappen. Binnen een dag hadden 100 mensen het artikel gedownload, na een maand 1000 en inmiddels al meer dan 6000. Er werd naar zijn stuk verwezen in de *Daily Californian*, *The Asia Sun*, *LA Times*, *Wall Street Journal*, enz. en hij werd geïnterviewd door onder andere *PC Magazine* en *Digital Life*.

1. Opbouw

Centraal in het proefschrift staat het concept *digital personae* dat verwijst naar de collectie van gegevens die over een persoon verzameld worden. Hiervoor wordt de definitie (p. 8) van de Australiër Roger Clarke uit 1994 gebruikt:³

‘(...) a model of an individual’s public personality based on data and maintained by transactions, and intended for use as a proxy for the individual.’

Op p. 28 wordt de definitie herhaald en op p. 39-40 nog eens. Dat is wat veel voor een lezer, drie keer dezelfde definitie vlak na elkaar.

Het proefschrift kent 3 delen. Het eerste deel, hoofdstuk 2-4, behandelt het onderwerp ‘theory and abstract level’. Hoofdstuk 2 (p. 17-38) gaat in op de identiteit vanuit een psychologische en sociologische invalshoek. Hoofdstuk 3 (p. 39-66) bespreekt de ‘definition and appearance’ van *digital personae*. Hoofdstuk 4 behandelt het privacyrecht vanuit het overkoepelende concept menselijke waardigheid (dignity). Vreemd genoeg wordt artikel 1 van het Handvest van de EU slechts in een voetnoot vermeld:

‘(...) and of course human dignity itself.’²⁰⁸

Voetnoot 208 (p. 85) bevat de verwijzing naar artikel 1 en de tekst daarvan:

‘Human dignity is inviolable. It must be respected and protected.’

Enige nadere uitweiding was in een hoofdstuk over dignity op zijn plaats geweest. Wel wordt opgemerkt (p. 86) dat het vermelden van menselijk waardigheid in het EU-Handvest bijzonder is, omdat dit in de meeste grondwetten en het EVRM ontbreekt. Hoewel ik niet twijfel aan de juistheid van deze bewering zou ik bij een verhandeling over waardigheid verwijzing naar de Universele verklaring van de rechten van de mens verwachten die opent met ‘Overwegende, dat erkenning van de inherente waardigheid (...) van alle leden van de mensengemeenschap’ en die in artikel 1 bepaalt

‘Alle mensen worden vrij en gelijk in waardigheid (...)’.

Het tweede deel, hoofdstuk 5-6, gaat in op ‘practice and concrete level’. Hoofdstuk 5 (p. 99-153) behandelt het gebruik van *digital personae* en profielen. Het bevat een nuttige technische beschrijving (p. 108-124) en vooral de case studies (waaronder het hierboven genoemde Facebook-experiment) zijn waardevol omdat ze een heel duidelijk beeld geven van de wijze waarop Facebook en Google te werk gaan (p. 125-146). Hoofdstuk 6 heeft een verwarrende titel, namelijk ‘Shortcomings in the Data Protection Regulation: The Practical Level’. Hier lijkt verwezen te worden naar de voorgestelde verordening, de General Data Protection Regulation. Het hoofdstuk gaat echter in op de Richtlijn 95/46, dus hier zal met regulering bedoeld zijn. Er zijn juristen die behandeling aan de hand van een Europese richtlijn niet passend vinden, omdat een richtlijn een opdracht aan lidstaten is en omgezet moet worden in nationale regelgeving. Behandeling aan de hand van de Wet bescherming persoonsgegevens is in een voor een internationaal publiek beoogde verhandeling echter niet voor de hand liggend. Er wordt in dit hoofdstuk geconstateerd dat de richtlijn van toepassing is op *digital personae* (p. 168):

‘In the previous section it was shown that digital personae consist of personal data and that the DPD is applicable to the processing of the data.’

Het derde deel gaat in op de bescherming van *digital personae*. Profielen worden niet genoemd, ook niet in de titels van de twee slothoofdstukken. Hoofdstuk 6 (p. 209-248) heeft dezelfde titel als deel 3, namelijk ‘Protection of Digital Personae’. Het slothoofdstuk (p. 249-271) is getiteld ‘Digital Personae as a New Legal Concept’.

2. Onderzoeksvraag

Het onderzoek probeert vast te stellen of er juridische bescherming mogelijk is tegen organisaties die zonder toestemming gegevens verzamelen die niet direct herleidbaar zijn tot een persoon. In de titel van het

proefschrift wordt ook de term ‘profiles’ genoemd. Hieronder wordt doorgaans een abstracte verzameling informatie van personen die tot een bepaald type behoren verstaan. Er kan bijvoorbeeld een profiel zijn opgebouwd over personen met voorliefde voor alcohol, klassieke muziek, Nederlandse literatuur, de PVV, of een combinatie van deze eigenschappen. Voor adverteerders is dit interessant. Als bijvoorbeeld blijkt dat PVV’ers die van klassieke muziek houden graag in Duitse auto’s rijden, kan Volkswagen besluiten advertenties aan personen die tot dat profiel behoren te richten en kan Renault juist daarvan afzien. De *digital personae* van dit proefschrift worden ook wel persoonlijke profielen genoemd, ter onderscheiding van de zojuist besproken abstracte, algemene profielen. De algemene en specifieke profielen zijn twee verschillende typen van in beginsel anonieme gegevensverzamelingen die relevantie voor individuen kunnen krijgen op grond van de besluiten die op basis daarvan worden genomen. De digitale identiteiten, of *digital personae*, dus verzamelingen over een specifieke persoon zonder dat deze direct herkenbaar is in deze informatie, liggen dichterbij aan tegen wat onder een verzameling van persoonsgegevens valt. Niettemin zijn met name de algemene profielen, vanwege de opkomst van big-data-toepassingen, onderwerp geworden van de in januari 2012 voorgestelde EU-Verordening gegevensbescherming. Dit is denk ik ook de reden dat de auteur profielen in de titel van zijn boek heeft opgenomen. Volgens zijn LinkedIn-profiel was hij namelijk in Tilburg werkzaam in de periode april 2007-maart 2011 (als ‘research fellow and PhD student’) en in de periode juli 2008-juni 2012 (als PhD researcher). Het is vast een poging om het voor buitenstaanders lastig te maken zijn correcte werkervaring in kaart te brengen, maar duidelijk is wel dat pas aan het eind van de Tilburgse periode de EU met het voorstel voor de Verordening gegevensbescherming kwam.

Op p. 12 komt noch in ‘main research question’ van het onderzoek, noch in de 7 deelvragen de term ‘profile’ voor en wordt wel 5 keer

‘digital personae’ vermeld. De lezer van de samenvatting en het slot-hoofdstuk komt echter tot de verrassende ontdekking dat aldaar de onderzoeksvraag handelt over ‘digital personae and profiles’. De verklaring daarvoor wordt gegeven op p. 200-205, waar wordt vermeld dat lopende het onderzoek de auteur tot de ontdekking kwam dat profielen een belangrijke rol spelen en hij dus de vraag herformuleert op p. 205, althans het woordje ‘profiles’ invoegt. Zijn rechtvaardiging vind ik niet heel overtuigend:

‘In order to better respect human dignity and the related concepts that deserve protection, a starting point may be to protect digital personae. Moreover, the importance of profiles has become clear throughout this study. Therefore, when including profiles as well, the final main research question of this study is (...)’.

Ik ben dit nog niet eerder tegengekomen en hoewel ik bewondering heb voor de eerlijkheid vind ik dit naar de lezer toe minder fraai; die verwacht in een inleidend hoofdstuk te lezen waar het boek over gaat en niet pas op p. 205. Bovendien is het in het licht van deze geherformuleerde onderzoeksvraag vreemd dat het hierna direct volgende derde deel alsmede de daarin opgenomen hoofdstukken zoals hierboven al vermeld enkel ‘digital personae’ vermelden en niet ‘profiles’.

3. Kern van het onderzoek

In 2000 plaatste Steve Gibson een e-mail op zijn website die hij schreef aan de Vice President van een marketingbedrijf. Hoewel het proefschrift er niet naar verwijst, geeft het volgende fragment uit die e-mail op uitzonderlijk scherpe wijze in de kern weer waar dit proefschrift over gaat:⁴

‘Can’t you see that the fact that you don’t know my name is totally irrelevant to the breach of personal privacy you are defending, and from which you are profiting?’

Without my knowledge or permission, you quietly monitor and surveil my activities and the choices I make as I move across the Internet. You compile a secret dossier describing my habits, my personal prefer-

ences, my search engine queries, my past purchases and spending, and even the contents of many web forms I have filled out and submitted. Then, having compiled a secret dossier on me – specifically and uniquely me – you deliberately seek to influence me in order to profit from that influence which you now have gained over me.

For the past 25 years I have been an active participant in the creation of the technology we are all using today. I know how it all works, I’ve had my hands in it, I love it, and I have respect for it.

You don’t.

You came along and stole it. You have usurped, raped, and twisted this fundamentally beautiful technology for your own profiteering ends. And in doing so you have spoiled something wonderful for the rest of us.

I don’t want YOU to know ANYTHING about ME, yet you can profile me on a whim, and you see nothing wrong with doing that.’

Bovenstaand citaat wordt ook door Wisman en Van der Linden aangehaald. Zij schreven voor het *Tijdschrift voor Internetrecht* (2008, afl. 4) een artikel over anonieme gegevensverzamelingen en concludeerden over informationele privacy:

‘Om de informationele privacy van een ieder te beschermen is het van belang dat de Wbp niet al te benepen geïnterpreteerd wordt. Het begrip “identiteit” omvat anno 2008 ook onze vele digitale identiteiten. Persoonsgegevens mogen, ook als er geen NAW-gegevens bij zitten of die gemakkelijk te achterhalen zijn, niet zonder medeweten en toestemming van de betrokkene worden verzameld en verwerkt. Ook aan de hand van digitale identiteiten is beeldvorming mogelijk, en de kern van het aspect van menselijke waardigheid dat aangeduid wordt met de term informationele privacy is dat een ieder zelf mag bepalen wie wat over hem weet.’

Het proefschrift verwijst niet naar deze bronnen, hoewel met name de invalshoek van Wisman en Van der

Linden een interessant beginpunt was geweest. De juridische analyse in dit proefschrift levert niet veel op, maar dat is in zekere zin inherent aan het onderwerp. Zo duidelijk als Gibson de problematiek schetst, zo lastig is het om een juridische oplossing hiervoor te vinden. Persoonlijke gegevens zijn geld waard en bedrijven profiteren hiervan. De vraag is hoe je als individu hier ook van kan profiteren dan wel verwerking van de gegevens kan tegengaan. Facebook maakt profielen aan van mensen die niet aangesloten zijn bij Facebook, en bewaart alles wat jij zelf verwijdt. Dergelijke excessen kunnen mogelijk door de Amerikaanse Federal Trade Commission of Europese toezichthouders worden aangepakt, maar in het algemeen optreden tegen wat er allemaal over een persoon verzameld wordt die zich vrijwillig bij een sociaal netwerk als LinkedIn of Facebook aansluit is lastiger. Hetzelfde geldt voor bedrijven die op grote schaal informatie van open bronnen van het internet verzamelen, al dan niet over specifieke personen.

De overheid realiseert zich steeds meer dat het uitgangspunt ‘select before you collect’ in een democratische rechtsstaat beter standhoudt dan ‘we vergaren zoveel informatie als we kunnen en zien later wel of en wat we ermee gaan doen’. Bedrijven zullen minder snel uit zichzelf tot matiging besluiten. Bij het nadenken over normen die hier een bijdrage aan kunnen leveren zijn er ten minste drie problemen. Het eerste is dat er veel burgers zijn die het niet uitmaakt. Ze houden van gemak en nemen inbreuken op hun persoonlijke levenssfeer op de koop toe. Het tweede is dat als er niet door reclame of handel in persoonsgegevens geld verdiend kan worden met een dienst, er op andere wijze geld binnen moet komen. Bij lang niet iedereen zal de bereidheid bestaan om te betalen met geld voor diensten die geleverd worden. Het derde probleem is de paradox (p. 269) dat als je op wil komen tegen het gebruik van digital personae vanwege de inbreuk die gemaakt wordt op je persoonlijke levenssfeer, je nog meer van jezelf prijs moeten geven. Je zult je immers moeten melden bij de bewerker. Dit zou ook averechts kunnen werken,

zoals het afmelden bij spam meer spam kan opleveren, omdat men door de afmelding weet dat de gebruiker het e-mailadres gebruikt en het dus zin heeft daar spam heen te sturen.

4. Alternatieve juridische grondslagen

In tegenspraak met de hierboven aangehaalde, op p. 168 gedane constatering dat de Richtlijn 95/46 van toepassing is, wordt in hoofdstuk 6 geconcludeerd dat de Richtlijn 95/46 zich moeilijk laat toepassen op digital personae. Vervolgens wordt in hoofdstuk 7 naar oplossingen gezocht. De eerste is rechtspersoonlijkheid en juridische status. Die worden beide niet geschikt geacht: 'Legal personality may not be the most appropriate concept to offer protection for the individual' (p. 223) en 'may bring some protection (...) represented individual seems out of scope (...) direct control over data might be a more appropriate approach' (p. 224).

De tweede is eigendom, maar volstaat ook niet: '(...) problems occur (...) worthwhile to look whether there are other existing concepts' (p. 231). Dan volgt intellectueel eigendom. Auteursrecht loopt stuk op het originaliteitscriterium voor wat betreft de meeste digital personae (p. 237). Databankrechten vallen ook af: 'From the perspective of this study, it seems that database rights cannot offer the appropriate protection' (p. 240). Portretrecht is het minst slecht: '(...) not offer a complete solution (...) offers valuable insights' (p. 245). Je kan betogen dat een verzameling persoonsgegevens lijkt op het portret dat een schilder of fotograaf maakt van iemand. Net als de geportretteerde op kan komen tegen schendingen van zijn persoonlijke levenssfeer, kan de door het digital personae gekenschetste individu hier bezwaar tegen maken. In het slothoofdstuk wordt nog eens gedurende één pagina (p. 255) teruggekeerd naar het portretrecht 'portrait law (...) seems to be the most promising' maar deze veelbelovendheid wordt gelijk in de volgende zin gerelativeerd 'drawbacks which limit the desired result'.

Bij de juridische analyse wordt niet echt ingegaan op de rol die cookies spelen bij het verzamelen van informatie. Wel is er een uitstekende technische uiteenzetting over cookies in Chapter 5, 3.2⁵ (p. 113-119) en wordt erop ingegaan bij de Facebook en Google case studies (p. 125 e.v.). In voetnoot 379 (p. 162) staat dat op grond van artikel 4 Richtlijn 95/46 ook bedrijven van buiten de EU zich wat betreft cookies aan de richtlijn moeten houden als ze gebruikmaken van servers die zich fysiek in de EU bevinden. Los van het feit dat een bedrijf dat niet gevestigd is in de EU zich weinig aan zal trekken van jurisdictie claims vanuit de EU, is het vreemd dat er belang gehecht wordt aan de locatie van de technologie nu dit aanknopingspunt voor wat betreft de elektronische handel in de Richtlijn 2000/31 nadrukkelijk is uitgesloten. Ten slotte wordt op p. 261 opgemerkt: 'Providing the user with more control is something on which much work is done currently, at a European level, by requiring consent for the use of cookies via a Directive.' Niet duidelijk is wat bedoeld wordt met werk op Europees niveau, nu de richtlijn al in 2009 tot stand kwam. Terecht merkt Roosendaal overigens vervolgens op: 'Thus far, the initiative is not very effective.' Hierin zit ook een belangrijk waarschuwend aspect voor regulering van digital personae. Voor zover het mogelijk is goede normen op te stellen, is een effectieve handhaving naar verwachting bijzonder lastig.

5. Voorstel EU-Verordening gegevensbescherming

In hoofdstuk 7 (p. 209-217) en hoofdstuk 8 (p. 260-262) wordt ingegaan op het in 2012 gedane voorstel van de EU voor een Algemene Verordening gegevensbescherming. In overweging 21 van die verordening is te lezen:

'Om uit te maken of een verwerking kan worden beschouwd als "observeren/volgen van gedrag" van betrokkenen, dient te worden vastgesteld of natuurlijke personen op het internet worden gevolgd met gegevensverwerkingstechnieken waarbij een "profiel" op een natuurlijke persoon wordt toegepast, in het bijzonder

om besluiten over hem te nemen of om zijn persoonlijke voorkeuren, gedragingen en attitudes te analyseren of te voorspellen.'

En in overweging 50:

'Elke betrokkene dient er dan ook recht op te hebben, te weten en te worden meegedeeld voor welke doeleinden de gegevens worden verwerkt, hoe lang zij worden bewaard, welke ontvangers de gegevens ontvangen, welke logica er ten grondslag ligt aan de verwerking van de gegevens en, ten minste wanneer de verwerking op profilering is gebaseerd, wat de gevolgen zouden kunnen zijn van een dergelijke verwerking.'

Ook in artikel 19 en 20 wordt aandacht besteed aan profilering. De auteur stelt vast dat de verordening verbetering biedt ten opzichte van de bestaande Privacyrichtlijn 95/46. Aan het eind zou het mooi zijn geweest als er een aanvullend artikel zou zijn voorgesteld waarmee gerealiseerd wordt, wat op grond van het in het proefschrift behandelde bescherming verdient. Zover komt de auteur niet, maar hij stelt wel twee aanvullende overwegingen voor (p. 267-268).

Om te beginnen:

'(1)The creation of data sets concerning individuals leads to digital personae and profiles. A digital persona is a digital representation of an individual, which can be connected to this real-world individual and includes a sufficient amount of (relevant) data to serve, within the context and for the purpose of its use, as a proxy for the individual. A profile is a digital representation of a non-identifiable real-world individual, which can be used to affect this individual by means of unidirectional communications.'

Dit betreft een definitie, dus je zou hier in plaats van een nadere overweging een aanvulling op artikel 4, waarin begrippen gedefinieerd worden, verwachten. De auteur stelt daarnaast voor:

'The use of digital personae and profiles as a basis for making decisions affects individuals and may

impact upon their individual autonomy and privacy. This can restrict the free construction of identity and may ultimately impact upon human dignity. The protection of the fundamental rights of the individual has to be seen in light of the relation between the processing of data and the implications thereof for individuals. Individuals may also be affected by decisions taken based on digital personae and profiles when this is not the primary aim of the data processing entity. The effect a decision may have on the fundamental rights and related interests of the individual should be taken into account when making a decision.'

Dit is een mooie overweging die goed de kern van het proefschrift typeert. Hier een bepaling van maken die ook nog werkt in de praktijk is niet eenvoudig, maar mogelijk kan dit in toekomstig onderzoek gerealiseerd worden.

6. Slot

Op ten minste vier plaatsen wordt de waarde van het concept digital personae benadrukt, zoals:

'(...) an important conclusion is that the digital persona as a concept is promising (...)' (p. 247).

Veelbelovend is het zeker, maar hoe het op een goede wijze onderdeel van regelgeving zou kunnen worden blijft een lastige vraag die ook in dit proefschrift niet beantwoord is. Vervolgens:

'(...) the digital persona has proven useful as a concept to be used in law' en 'it seems that the concept of the digital persona is useful, but cannot be directly applied based on existing legal constructs' (p. 250).

Het proefschrift heeft zonder meer de bruikbaarheid van het concept bewezen in het recht, maar het concept toepassen op basis van bestaande juridische figuren is inderdaad lastig. Concluderend volgt dan (p. 269):

'(...) digital personae and profiles are valuable concepts to use as a mindset when legally improving the protection of privacy and autonomy of individuals.'

Hier worden de profielen er weer bij gehaald, en wordt de waarde van het concept teruggebracht tot een manier van denken om de bescherming van privacy en autonomie te verbeteren. Hoe is daarmee nog niet beantwoord. Ten slotte (p. 270):

'Protecting digital personae and profiles to ultimately improve the protection of the individual's interests online has, at least theoretically, proven to be a useful approach. Further research is needed on some specific issues as well as on the way the concept can be embedded in data protection law.'

Daar kan men het niet mee oneens zijn. Op zijn minst in theorie werkt de bescherming van profiles en digital personae om de belangen van het individu te beschermen. Er zal inderdaad meer onderzoek nodig zijn. Dit proefschrift heeft duidelijk gemaakt dat:

'Embedding the concepts of the digital persona and profile in order to provide better protection of privacy and autonomy of individuals, with the final aim to better respect human dignity, seems to be well-placed for success in achieving this aim.'

Het uiteindelijke doel is het beschermen van de menselijke waardigheid, daarbij kan de inbedding van de concepten digital personae en profiles binnen het recht zeker helpen. Dat zal niet eenvoudig zijn. Of we op termijn tot een werkbaar vorm van informatiele zelfbeschikking zullen komen aangaande digital personae en profiles, al dan niet door handhaving van toezichthouders, is de vraag, maar het is zeker van belang om dat na te streven. De focus dient daarbij niet alleen op regulering te liggen, maar nadrukkelijk moet ook gekeken worden naar de praktische uitvoerbaarheid. In het licht daarvan zijn initiatieven van groepen consumenten mogelijk effectiever dan regelgeving, zoals in het verleden bij privacyschendingen van zowel Google als Facebook is gebleken. We zijn nog lang niet zover dat digital personae en profiles op een vanuit het oogpunt van het fundamentele recht op privacy bevredigen-

de wijze zijn geregeld. Wel zijn wij als samenleving aan onszelf verplicht over de wijze waarop overheden en zeker ook bedrijven met digital personae omgaan na te denken. Dit proefschrift levert voor deze noodzakelijke exercitie een nuttige basis.

A.R. Lodder⁶

Amsterdam, november 2014

1. Op 11 september 2014 bevestigde het Hof van Justitie EU dat onder diensten in het Europese recht ook diensten worden verstaan die niet betaald worden door de afnemer, maar gecompenseerd door bijvoorbeeld advertenties, C-291/13 (*Papasavvas*).
2. Meer precies: elk gegeven betreffende een geïdentificeerde of identificeerbare natuurlijke persoon (artikel 1 onderdeel a Wbp).
3. Op p. 8 onder verwijzing naar www.anu.edu.au/people/Roger.Clarke/DV/DigPersona.html, een link die inmiddels niet meer werkt, maar wel te vinden is via www.rogerclarke.com/DV/DigPersona.html. Deze pagina bevat de tekst van Clarke's artikel in *The Information Society* 10, 2 (June 1994) 77-92. In de referentielijst wordt Clarke 1994 genoemd, inclusief de webpagina waar Roosendaal de tekst vandaan heeft. Niet duidelijk is waarom dan de eerste keer direct naar de webpagina wordt verwezen en niet zoals de andere twee keren naar Clarke 1994.
4. Zie www.grc.com/oo/ethics.htm en de oudste versie die ik terugvond van 19 juni 2000 <https://web.archive.org/web/20000619105814/http://grc.com/oo/ethics.htm>.
5. Voor de oriëntatie van de lezer is het vervelend dat de uitgever noch het hoofdstuknummer heeft opgenomen in de paragraafnummering (bijvoorbeeld 5.3.2), noch in de kopregel. Als het boek op een willekeurige plek wordt opengeslagen heeft de lezer dus geen idee waar hij zich bevindt.
6. Prof. mr. A.R. Lodder is hoogleraar Internet Governance and Regulation aan de Vrije Universiteit Amsterdam, Of Counsel bij SOLV advocaten en vaste recensent van dit tijdschrift.